

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕЖІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВА АСЕРТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Бутузова Л.П., Сидоренко Н.І.,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Загальносвітова нестабільність та соціально-політична напруженість українського суспільства активізувала посиленій науковий інтерес до проблем психологічної безпеки особистості. Перенасиченість інформаційного простору, інтенсивність та складність соціально-психологічних процесів освітянської сфери, висувають особливі вимоги до компетентності сучасного педагога. В практиці педагогічної діяльності затребуваною стає академічна компетентність вчителя, його пластичність, вибірковість, критичність до інформації та здатність створити екологічні умови безпечної взаємодії у навчально-виховному процесі. Водночас, школа потребує вчителів нової генерації, психологічними чеснотами яких є прагнення до саморозвитку, повага до індивідуальності, особиста автономія, свобода та відповідальність. У цьому контексті актуалізується проблема психологічних меж особистості самого педагога, їх пластичності, динамічності та стійкості. Оптимальні психологічні межі важливі у створенні екологічно-безпечного простору для професійного розвитку суверенного педагога (С.К.Нартова-Бочавер), та для асертивної взаємодії з учнівською молоддю.

Феномен психологічних меж характеризується складністю наукового тлумачення через свою важкоосяжність, проте його існування не викликає сумнівів. Він вивчається у ряді психологічних контекстів: теорії поля у гештальт-психології (К.Левін, Ф.Перлз): межа розглядається як реалізація можливостей індивіда у життєвому просторі через енергетичний контакт з оточуючим світом; когнітивному аналізі свідомості (В. Зінченко, О. Ухтомський): як дія функціонального органу, системи та результат активної взаємодії індивіда з середовищем; тілесно-орієнтованому підході (Т. Леві, В. Тауск.), де важлива роль у формуванні меж відводиться ранньому тілесному досвіду; психоаналітичному доробку (Д. Віннікотт, М. Кляйн, М. Малер, Н. Сахарова, К. Хорні): як субстанція, що формується в контексті сепарації дитини від матері та визначається якістю материнства та інші. Вміння вибудовувати регульовані межі між собою та світом є важливою умовою становлення та збереження індивідуальності людини, її вибірковості щодо безпечних та

конструктивних зовнішніх впливів, а, отже, психологічного благополуччя, збереження психічного здоров'я і професійної аутентичності (А. Грись, Т. Марцинковська). Конструктив такої межі передбачає можливість педагога відкрито виражати свої почуття та думки, право на відмову, бути самим собою, поруч з реалізацією поставлених перед ним професійних завдань. Психологічна межа, з одного боку, захищає психіку від руйнування, а з іншого, пропускає ресурсну для індивідуальності енергію (Т. Леві). Вона уможлиблює самовираження у світі, але водночас і «контейнерує» (В. Біон) внутрішні імпульси. На нашу думку, психологічна межа – це віртуально-енергетичне утворення, яке формується в процесі життя людини і дозволяє їй суб'єктивно-динамічно відчувати баланс своєї психічної індивідуальності у взаємодії з оточуючим світом. Індивідуальний досвід такої взаємодії формує розмаїття психологічних кордонів, які можуть бути неоптимальними. Проте психологічна межа розвивається та змінюється протягом усього нашого життя. Оптимальна межа (за Т. Леві) характеризується розвиненістю таких функцій як: 1) спокійно-нейтральної; 2) активно невідпускаючої для шкідливих зовнішніх впливів; 3) повністю проникної для злиття «Я» зі світом; 4) активно вбираючої задля задоволення потреб; 5) активно віддаючої задля самовираження; 6) активно стримуючої для контейнерування внутрішніх імпульсів [1]. Якість психологічних меж – це вираження внутрішнього, енергетичного та психічного стану людини. Залежно від стану світу та бажання особистості оптимальна межа здатна змінювати свої характеристики (щільність, проникність, товщину, форму тощо). Жоден з варіантів зміни меж не може бути апіорі правильним чи неправильним, а окреслюється лише в контексті життєвої ситуації людини. Базовою є спокійно-нейтральна функція, що надає межі гнучкості та адекватності, відповідає стану впевненості в собі.

Психологічні межі педагога та учнів значною мірою визначають характер їх міжособистісних стосунків та спілкування, особливо коли йдеться про реалізацію асертивних форм взаємодії, протидії шкільному насиллю та створення багаторівневого безпечного простору освітнього середовища. Дисбаланс психологічної безпеки на основі порушення меж особистості може лежати у

450

декількох площинах міжособистісної педагогічної взаємодії. По-перше, у площині «вчитель-учень»: випробовування учнем (учнями)

діапазону прийнятної поведінки на уроці та перервах, прагнення скоротити дистанцію спілкування через нівелювання педагогічної позиції, приниження гідності учня (особливо перед групою ровесників), психологічне насилля у спілкуванні, пасивна чи активна участь у шкільному булінгу. По-друге, у взаємодії колеґ-педагоґів: пліткарство, знецінення досягнень колеґ, демонстрація зневаги один до одного тощо. По-третє, порушення меж на рівні взаємодії педагоґа та керівництва: публічне приниження, делегування невідповідних функціональних обов'язків, порушення норм професійного такту та етики. По-четверте, розбалансованість взаємодії «педагоґ-батьки»: двостороннє порушення психологічних меж через маніпулятивне використання вікових, професійних та статусних характеристик. Дисбаланс може супроводжувати порушення меж як в одній з цих площин, так і в декількох, і кожна з них вимагає окремого напрацювання оптимальних індивідуальних психологічних меж майбутнього педагоґа.

Період навчання в університеті містить ряд потенційних можливостей для формування оптимально-конструктивних психологічних меж та педагоґа як фахівця. Набуття психологічного досвіду розпочинається в ході вивчення майбутніми педагоґами загальних та прикладних психологічних дисциплін через активізацію рефлексії професійної діяльності та її співвіднесення зі своєю індивідуальністю та особистісною автономією. На цьому етапі важливо конкретизувати особисті цілі та бажання студентів, пов'язаних як з майбутньою професійною діяльністю, так і з особистісним самовизначенням. Наступним кроком може бути аналіз професійних завдань та вирішення професійно-орієнтованих задач, проґравання сюжетів з практики шкільного життя, де педагоґ зустрічається із порушенням психологічних меж особистості. Важливим акцентом має стати формування установок на повагу до своїх та чужих меж через реалізацію асертивних форм поведінки, переживання суб'єктивного досвіду переживання відчуття меж в ролі різних учасників педагогічної взаємодії: учнів, колеґ, батьків, дирекції. Ще одним важливим етапом динаміки психологічних меж майбутніх педагоґів стає практичне вибудовування вчительсько-учнівських та колеґіальних стосунків під час різних видів практик у загальноосвітніх закладах. Орієнтиром може стати гнучкість у сприйнятті вікових, індивідуальних та типологічних особливостей суб'єктів педвзаємодії у поєднанні з необхідністю утримувати

навчально-виховний процес у рамках поставлених перед педагогом завдань.

Література:

1. Леви Т.С. Диагностика психологической границы личности: качественный анализ / Т.С. Леви // Вопросы психологии / Ред. Е. В. Щедрина. – 2013. – №5 сентябрь-октябрь 2013. – с. 93-101.
2. Марцинковская Т.Д. Психологические границы: история и современное состояние. // Мир психологии. 2008. № 3. С. 55–62.